

Ny bebyggelse vid
Kvarntorget

Kulturhistorisk utredning av Kvarngärdet
30:1, kv. Kvarnen,
Uppsala stad och kommun

rev. 2016-06-23 Per Lundgren 2016

Innehållsförteckning

Inledning	5
Planförhållanden	7
Kulturhistorisk bakgrund	9
Planerad exploatering	21
Kulturhistoriska värden och konsekvenser	23
Stadsbild	33
Slutsatser	41

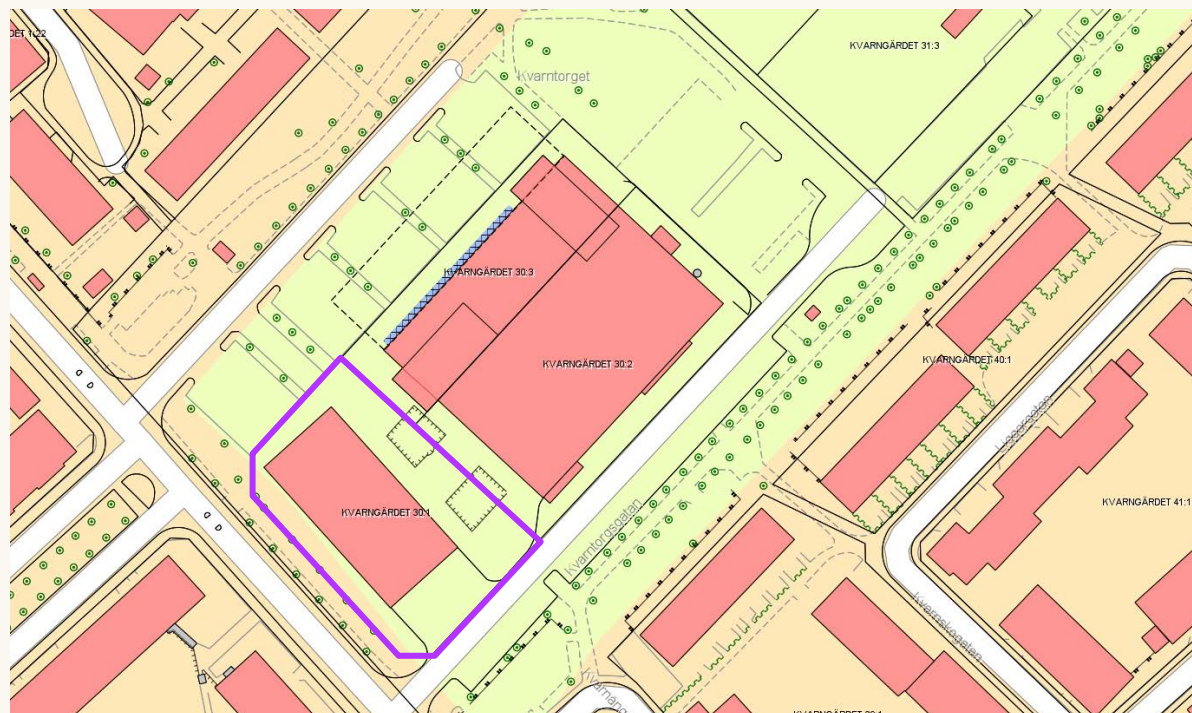
Inledning

Denna utredning har utförts av Per Lundgren, Upplandsmuseet, på uppdrag av Veidekke AB genom Alfareal AB. Syftet med utredningen är att den ska ligga till grund för ett kommande detaljplanearbete som avser att bebygga den aktuella fastigheten med nya hus.

Uppdraget omfattar en kulturmiljöanalys av fastigheten Kvarngärdet 30:1, kvarteret Kvarnen, Uppsala stad och kommun. Fastigheten är idag bebyggd med en f.d. konsumbutik. Ny bebyggelse på fastigheten kommer att påverka den omgivande miljön och stadsbilden. Därför innefattar analysen det närområde som påverkas samt de kulturhistoriskt mest betydelsefulla stadsbildsmässiga konsekvenserna.

Utredningen inleds med en kulturhistorisk bakgrund, som klargör fastighetens och intilliggande områdes historia. Byggnationer på fastigheten påverkar inte omgivningen rent fysiskt och inte heller olika typer av arkitektoniska egenskaper som finns i den omgivande bebyggelsen. Historiken är därför i första hand inriktad på stadsplanerna och de tankar som ligger bakom dessa.

Därefter redogörs kortfattat för den planerade exploateringen, utgående från skisser från Arki-

Kvarngärdet 30:1 markerad med lila linje.

tema Architects och tema: daterade 151202.

I avsnittet Kulturhistoriska värden och konsekvenser behandlas bebyggelsen på och intill Kvarngärdet 30:1 ur ett kulturhistoriskt perspektiv, med angivandet av kulturhistoriskt värde, värdebärande egenskaper, förstärkande strukturer och försvagande strukturer. Den föreslagna exploaterings konsekvenser på värdena beskrivs kortfattat.

I avsnittet Stadsbild görs analyser av de kulturhistoriskt mest betydelsefulla siktlinjerna som påverkas av den planerade exploateringen samt den påverkan den får på bebyggelsen som centrum-markör vid Kvarntorget.

Utredningen avslutas med sammanfattande slutsatser och en totalbedömning av påverkan.

Planförhållanden

Miljöbalken

Området ligger utanför riksintresset för kultur- miljövard K40A Uppsala stad, men höga byggnader påverkar den del av riksintresset som rör Uppsalas historiska siluett, där speciellt domkyrkan och slottet men också universitetsbyggnaderna är viktiga att bevara som dominerande landmärken, synliga på långt håll.

Detaljplan

För fastigheten gäller detaljplan 0380-P2011/29. Enligt denna gäller att byggnad med samma utsträckning som befintlig f.d. konsumbutik får användas för centrumverksamhet, handel, hotell och kontor. Antal våningsplan är maximerat till ett och bygghöjden får vara maximalt 6 meter. Resterande mark inte får bebyggas ytterligare och parkeringsplatser får inte anläggas.

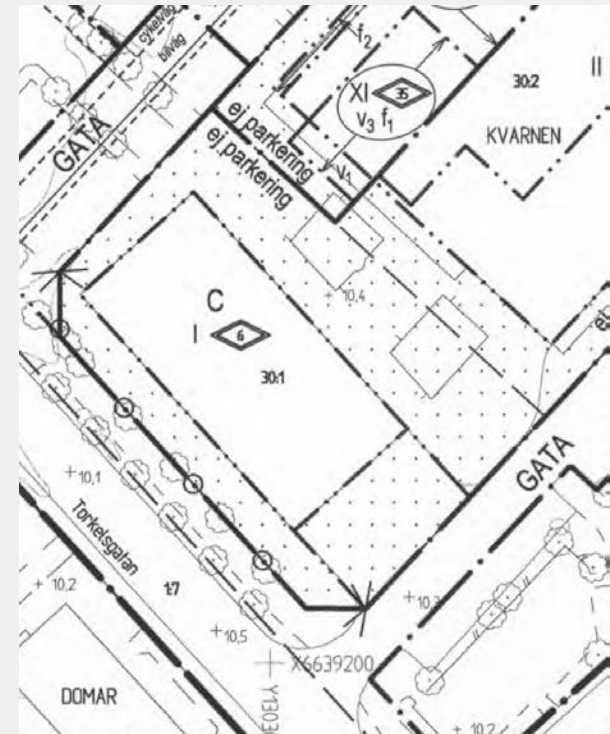
Tidigare inventeringar och värderingar

Östra delen av Norra Kvarngärdet, som uppfördes efter stadsplan av stadsarkitektkontoret och husritningar av Stig Ancker, omfattas av ett kommunfullmäktigebeslut 1988 om särskilt värdefulla bebyggelsemiljöer där PBL 3:12 ska gälla (motsvarande nuvarande PBL 8:13). Motivet för

urvalet var att det är en konstnärligt värdefull miljö av stort arkitektoniskt intresse och mycket stort stadsplanemässigt intresse. Man anförde att detta var den första bostadsenheten i Uppsala utförd efter modern grannskapsplan med eget servicecentrum och delvis med trafikseparering. Utpekandet gäller dock inte själva centrumdelen utan endast bostadsområdet.

I inventeringen *Uppsala—en växande stad. Bebyggelse 1951-79* lyfts hela Norra Kvarngärdets bostadsområde fram som särskilt värdefullt, liksom den f.d. konsumbutiken. Även bebyggelsen inom kvarteret Domar lyfts fram som särskilt värdefull.

En arkitekturhistorisk analys och värdering utfördes 2009 av Upplandsmuseet genom Anna Vikstrand. Utredningen behandlar bland annat den föreslagna tillbyggnaden av Migohuset som senare kom att mynna ut i en ny detaljplan och uppförandet av de två punkthusen. I utredningen framförs att man i första hand bör undvika ett högt hus vid Kvarntorget, men att om så sker så bör det inte leda till att ytterligare höga hus byggs. Museet såg även positiva effekter med en hög byggnad och menade att det ur arkitekturhistorisk synvinkel inte skulle kännas allt-

Utsnitt av gällande plankarta till detaljplan 0380-P2011/29. LM.

för främmande, eftersom det var en vanlig centrummarkör under slutet av 1950-talet och under 1960-talet.

Kulturhistorisk bakgrund

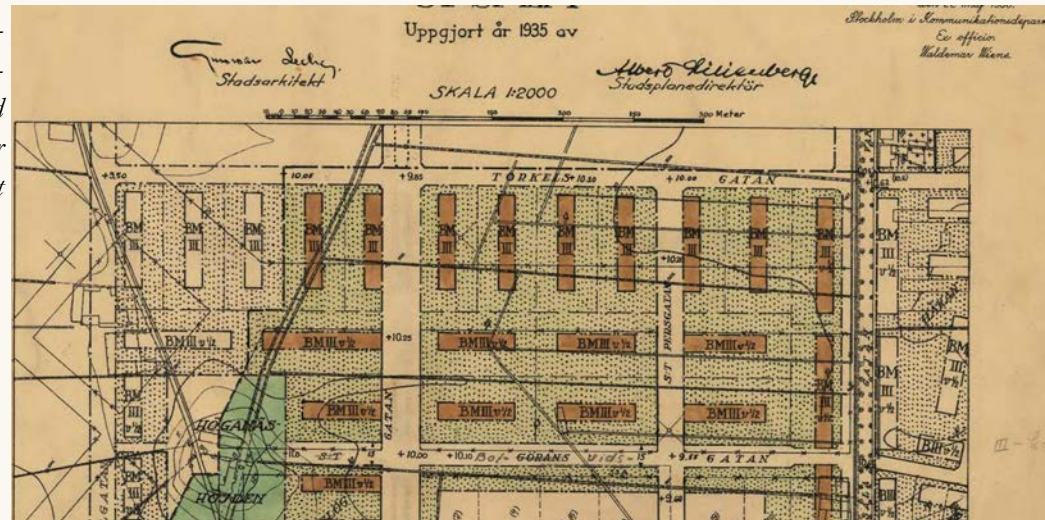
Området söder om Torkelsgatan bebyggs

Man hade en längre tid planerat för ny bebyggelse i området mellan Höganäshöjden och Vaksalagatan, som bestod av lerig åkermark, och en ny stadsplan upprättades 1936 av stadsarkitekt Gunnar Leche och stadsplanedirektören Albert Lillienberg. I områdets norra del lade planen ut 11 likadana, monotont upprepade trevånings lamellhus med gavlarna mot Torkelsgatan, medan man planerade för längre huskroppar mot Vaksalagatan. Planen kom till utförande i kvarteret Fjolner, där bostadshus byggdes 1936 efter ritningar av Simon Lindsjö. 1942 reviderades dock stadsplanen för områdets nordvästra delar. Bakom revideringarna stod återigen stadsarkitekten, nu tillsammans med länsarkitekten Jöran Curman. Man ville skapa mindre enheter för bebyggelsen och en mer omväxlande gruppering. Dessutom hade några fyrvåningshus tillkommit, mot Järnbrogatan (nuvarande Sankt Olofsgatan) som ansågs vara så bred att det skulle passa med högre byggnader. Under kriget skedde ingen byggnation, men planerna aktualiserades åter i början av 1950-talet. I

Flygfoto från 1936 som visar Norra Kvarngärdet innan bebyggelse började uppföras. Okänd fotograf/UM.

Stadsplan för området söder om Torkelsgatan upprättad 1936 av Gunnar Leche och Albert Lillienberg. LM.

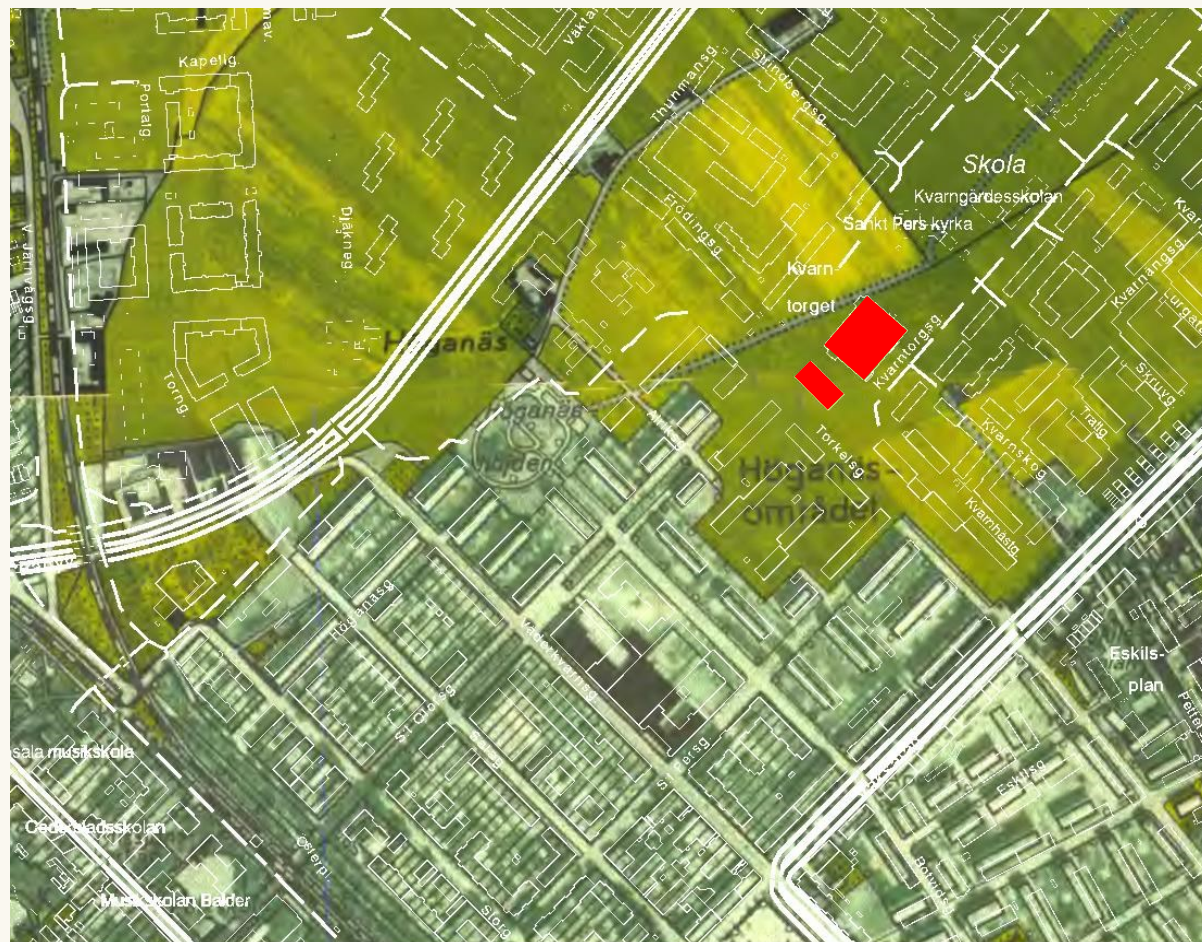
samband med detta utfördes grundundersökningar och ekonomiska kalkyler som ledde till ändringar av stadsplanen, med något högra exploateringsstal och nästan genomgående fyrvåningsbyggnader—med undantag av husen mot Sankt Persgatan, som skulle få tre våningar för att passa in med befintlig bebyggelse. Den gamla

Bostadsbus uppfört 1936 i kvarteret Fjolnar. Foto 1937/UM.

planens grunddrag med mindre byggnader, förskjutna volymer och omväxlande gruppering bibehölls dock.

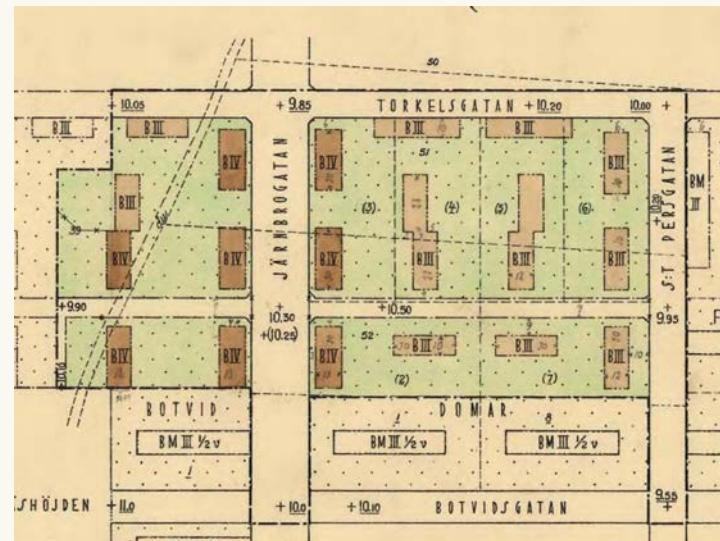
Nya byggnader uppfördes strax efter att planen stadfäst. I kvarteret Domar byggdes fyrvåningslameller efter ritningar 1954 av S. W. Eng-

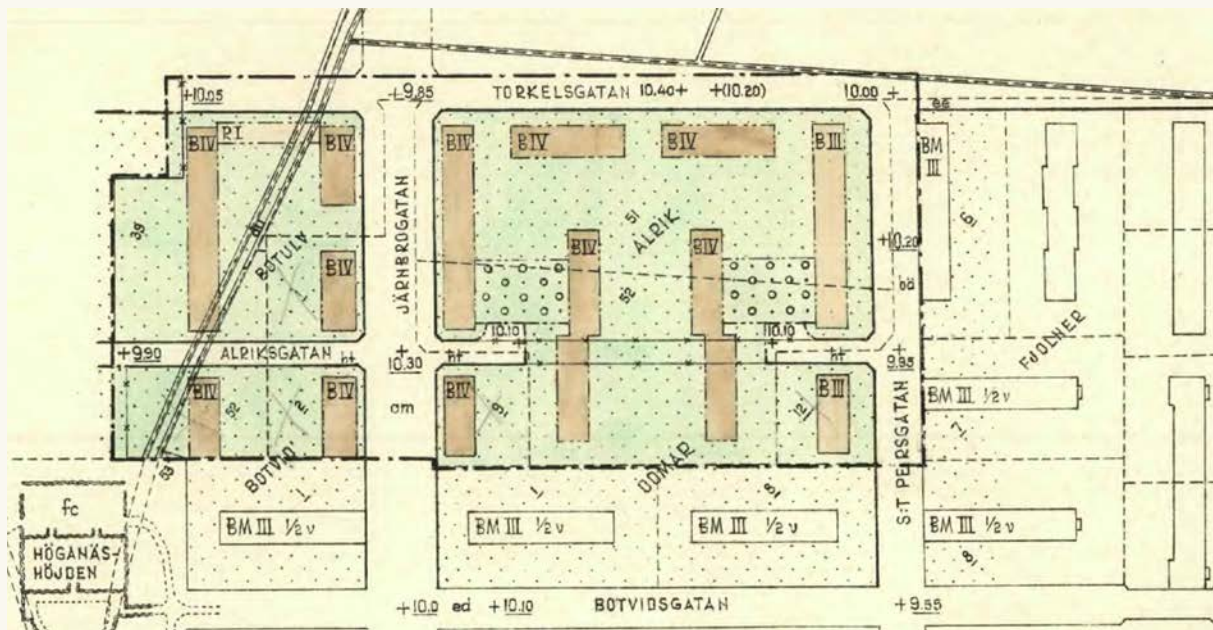
Ekonomiska kartan 1952 visar att hela området utgjordes av åkermark. Ett överlägg (vita linjer) visar att området lades ut utan anpassning till befintliga strukturer, med undantag för justeringen mot Torkelsgatan, där den bebyggda staden tog vid. Migohuset och konsumbutiken är markerade med röd fyllning. Den sydöstra delen av Torkelsgatan var dragen 1952 men inte sträckan förbi Kvarntorget. LM.

ström på HSB:s riksförbunds arkitektkontor på Torkelsgatan 32-34 och efter ritningar av arkitekt Hans Skoglund samma år på Torkelsgatan 28-30. Längs Sankt Persgatan uppfördes ett trevåningshus med gaveln mot Torkelsgatan, i enlighet med planens syfte att anpassa bebyggelsen till den befintliga inom kvarteret Fjolner. I kvarteret Botulv uppfördes slutligen byggnader efter ritningar av arkitekt Per Lundquist 1954.

Till höger: Reviderad stadsplan 1942. LM.

Nedan: Reviderad stadsplan 1955. Denna plan kom till utförande.

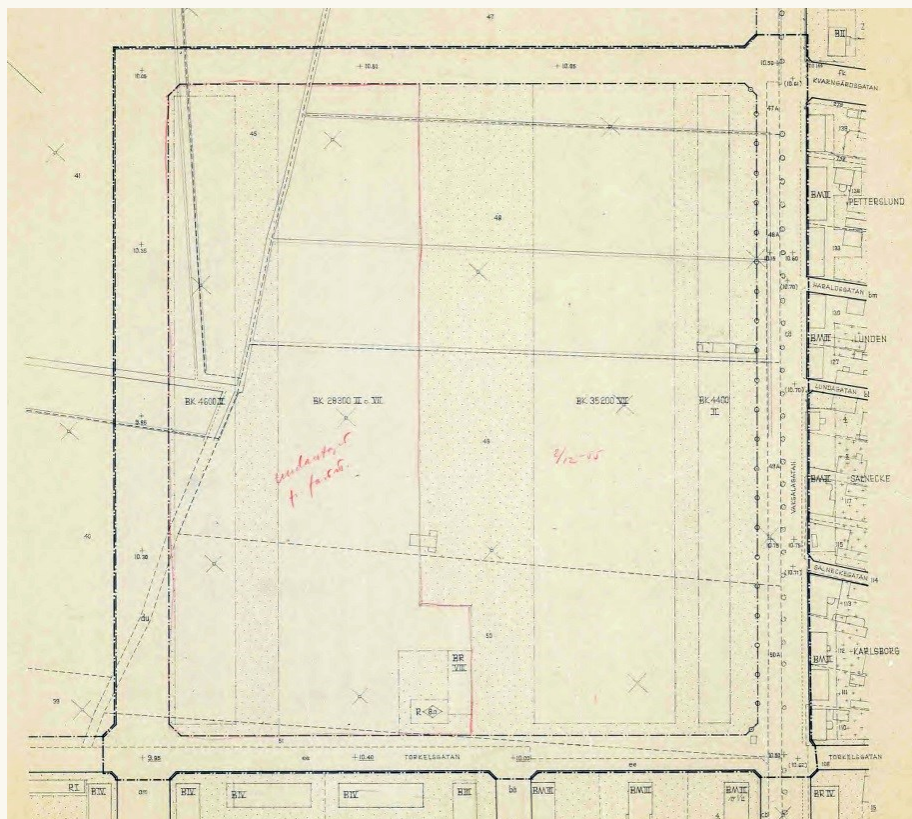
Bostadshus i kvarteret Botulv. Foto 1961 Uppsala-bild/UM.

De ursprungliga planerna för området norr om Torkelsgatan

Samtidigt som byggnadsarbeten planerades och genomfördes för fullt söder om Torkelsgatan kastades blickar mot de öppna fälten norr om gatan. En stadsplan för området direkt norr om kvarteren Domar och Fjolner togs fram 1955. Planen hade en närmast kvadratisk utsträckning och sträckte sig mellan Vaksalagatan och Sankt Olofsgatan respektive Torkelsgatan och Kvarngårdsgatan förlängning åt norr. Den hade upprättats efter förslag av arkitekterna Gate, Ancker och Lindgren. Trots att stadsplanen i princip var samtida med den för kvarteren söder om Torkelsgatan var det inte fråga om en sömlös utvidgning av stadsväven. Planen präglas av en kombination av hänsynstaganden till omgivande landskap och bebyggelse och ett högt exploateringsstal med en för tiden och platsen mycket hög bebyggelse i områdets centrala delar.

I nordväst fanns fortfarande den öppna jordbrukslätten och för att få en bra övergång tänkte man sig tvåvånings radhus åt detta håll. Därefter följde ett långsgående stråk med obebyggd mark, innan trevånings lamellhus och, framförallt, sjuvåningar höga skivhus tog vid. Vid fonden av Sankt Persgatan planerade man

för ett torg, och bakom detta skulle ett grönområde med planteringar ta vid i ett stråk som slutade i det öppna jordbrukslandskapet i nordost. Intill torget skulle det finnas ett åtta våningar högt punkthus för bostäder och handel, som en hög accent och kulmen av de gradvis ökande hushöjderna mot områdets mitt. Efter detta stråk kom ytterligare sjuvånings skivhus och därefter, mot Vaksalagatan, åter tvåvånings radhus för att få en lämplig övergång mot den lägre, befintliga bebyggelsen på andra sidan gatan. För att inte få för höga grundläggingskostnader skulle radhusen utföras på platta, utan källare. De södra delarna av planen fastställdes, men

Stadsplan för Norra Kvarngärdet upprättad och delvis fastställd 1955. Det med röd linje markerade området fastställdes inte. LM.

av okänd anledning undantogs de norra delarna. Den totala byggnadsytan för hela stadsplaneförslaget var 72 500 kvm.

Planerna revideras och utvidgas

Sedan tidigare var man medveten om de besvärliga grundförhållandena i området, och i kvarteren söder om Torkelsgatan hade man ökat byggnadernas höjd och exploateringsgraden för att få en god ekonomi på byggandet. Samma strategi hade använts för området norr om Torkelsgatan, men planerna kom att ändras. Med en sammanvägning av kostnaderna för marken och grundläggningkostnaderna kom man fram till att det skulle vara lönsamt att utöka planområdet kraftigt och bibehålla den totala byggytan genom att uppföra lägre hus. Till kalkylen hörde att man skulle utnyttja ett billigt sätt att grundlägga de tvåvånings flerfamiljshus som planerades. Detta grundläggningssätt, med byggnader som "flöt" på betongglådor, hade utarbetats av ingenjör Bjerking och man uppförde provhus 1956-1957. Försöken slog väl ut och man beslutade att man skulle ta fram en ny plan för området.

Den nya planen skulle förutom delarna norr om kvarteren Fjolner och Domar, som i byggytan skulle motsvara den tidigare framtagna planen, även innefatta ett lika stort område

Stadsplan för de östra delarna av Norra Kvarngärdet, upprättad 1959 av stadsbyggnadskontoret.

Den ursprungliga stadsplanen lagd ovanpå den reviderade. De gula ytorna visar tvåvåningshus, de blå ytorna sjuvånings skivhus samt några trevånings lamellhus i den nordvästra delen. Den röda markeringen visar ett 8 våningar högt punkthus som var tänkt att markera centrum, med kommersiella lokaler i bottenvåningen.

väster om den gamla stadsplanen. Det föll på stadsarkitektkontoret att ta fram planen för de östra delarna, medan Stig Ancker tog sig an de nya, västra delarna. Planen för den östra delen upprättades 1959 och antogs 1960, medan planen för den västra delen upprättades 1962 och fastställdes 1963. Kvarternamnerna avspeglar de två delarnas skilda ursprung: i de östra delarna, inklusive stråket med centrumanläggningen, har kvarteren namngivits efter kvarnetermer och i det västra området efter svenska diktare.

Båda plandelarna bestod av tvåvånings flerfamiljshus, men grupperingarna och trafikförsörjningssystemen skiljde sig åt. Den östra delen hade mer eller mindre slutna gårdar omgivna av lokalgator, medan den västra delen hade säckgator som försörjdes från en matargata parallellt med Råbyleden. Detta gav möjlighet till en friare gruppering av huskropparna och man kunde ta sig från bostaden till det centrala grön- och servicestråket utan att behöva korsa några bilgator.

Strävan i planen var att ”ge gatorna en stads-mässig och rumslig karaktär och att uppdelade bebyggelsen i måttliga grupper med egna trafikfria gårdar”, som Stig Ancker skrev i sin presentation av det nya området 1963.

Stadsplan för de västra delarna av Norra Kvarngärdet. Planen hade ritats av Stig Ancker. LM.

Centrum

Exakt hur själva centrumanläggningen vid Kvarntorget skulle bebyggas fastställdes inte i planen, men streckade linjer visar att man tänkte sig en L-formad, låg byggnad med gavel mot Torkelsgatan. Man avvek dock från den skisserade byggnadskroppen och istället uppfördes två

separata byggnader, efter att tomten styckats i två delar. Närmast Torkelsgatan uppfördes en konsumbutik efter ritningar av Stig Ancker 1962 och innanför denna en byggnad för varuhuset Migo, uppförd efter ritningar av Matell & Nordström.

Illustrationskarta över det planerade och delvis bebyggda området upprättad av Ancker Gate Lindegren 1963. Ur Arkitektur 1963 nr 1.

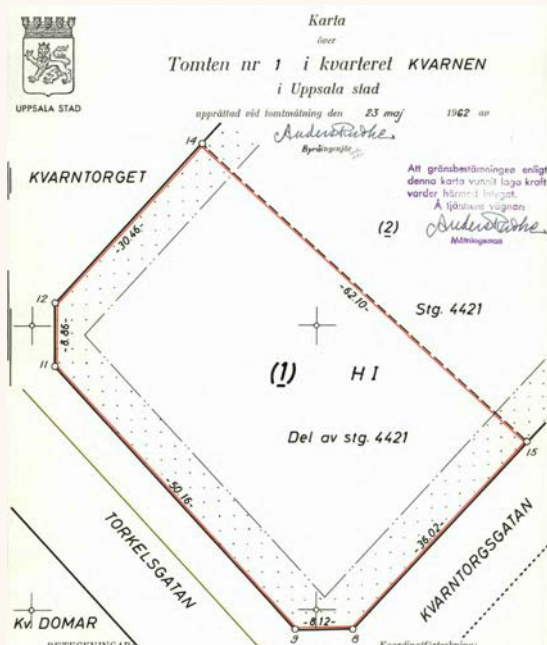
I stadsplanen från 1960 hade man anslagit ett byggnadsområde för "allmän användning" i två våningar strax norr om Kvarntorget. Användningen som avsågs var för en kyrka. Vid denna tid ansågs fortfarande en stadsdel ofullständig utan en stadsdelskyrka, och på platsen uppfördes 1967 en s.k. vandringskyrka. Denna ersattes 1987 av den nuvarande kyrkobyggnaden, som

Norra Kvarngärdet 1966, med handelscentrum till vänster i bild. Foto AB Flygtrafik/UM

uppfördes efter ritningar av Kerstin Ferner.

I de norra delarna av centrumstråket uppfördes Kvarngärdesskolan 1965-66 efter ritningar av Matell & Nordström.

Tomten nr 1 i kvarteret Kvarnen, uppmätt 1962 på begäran av drätselkammaren i Uppsala. På denna plats uppfördes en konsumbutik. LM.

Konsumhuset. Foto Evert Skirgård/UM.

Migohuset. Foto Evert Skirgård/UM.

Bostadshus i kvarteret Burens 1966. Foto Uppsala-Bild /UM.

Ny detaljplan för kvarteret Kvarnen 2011

2011 togs en ny detaljplan fram för Migo (0380-P2011/29). Planens syfte var att komplettera Kvarntorget med bostäder, butiker, vandrarhem, hotell och kontor. Planen innefattade bland annat en förtätning genom två punkthus och en ny hotellvåning på Migohuset. Målet var enligt planhandlingen att befolka platsen dygnet runt för att den skulle upplevas som tryggare, och genom förtätningen skulle underlaget för kommersiell service ökas. I planens konsekvensbeskrivning anges bland annat följande positiva effekter på stadsbilden:

- S:t Olofsgatan får ett fondmotiv i form av Migos punkthus och S:t Perskyrkan
- Punkthusen som motiv markerar Kvantorget som stadsdelens centrum när man passerar förbi på Torkelsgatan
- Punkthusen kommer att skjuta upp bortom stenstaden i det platta Kvarngärdet, och utgöra ett kompositoriskt tillskott till upplevelsen av stadslandskapet, sett från slottet eller UKK.

Man säger också att en hög byggnad skulle annonsera och stärka identiteten för Kvarngärdet och framför att det inte var ovanligt att man markerade stadsdelscentra med högre byggnader, och att sådana skulle inte kännas främmande vid Kvarntorget ur arkitekturhistorisk synvinkel.

Efter analyser av viktiga siktlinjer kom man fram till att dessa inte skulle störas av de föreslagna byggnaderna. Migohusets kulturhistoriska värden var dessutom måttliga efter senare ombyggnader och ändringar så detta var inte något starkt skäl mot de nya byggnaderna.

Kvarntornen och UKK i maj 2016.

Det nya huset skulle utformas med hänsyn till den närmaste monumentalbyggnaden, Uppsala konsert och kongress, som ligger ca 600 meter från Migohuset. Detta innebar att byggnadshöjden enligt stadsbyggnadskontorets bedömning skulle kunna uppgå till 11 våningar. För de nya punkthusen sägs i planen att det är viktigt att de anknyter till den 1960-talskaraktär som präglar området.

Planen genomfördes i de delar som rörde punkthusen, "Kvarntornen", som stod klara 2015 efter ritningar av White. Däremot har den återstående delen av Migohuset ännu inte byggts på med ytterligare en våning.

Källor och litteratur

Tryckta källor och litteratur

Ancker, Stig: Bostadsområde på Norra Kvarngärdet Uppsala. I: Arkitektur 1963, nr 7, s. 147-152. Stockholm 1963.

Dellbeck, Johan: Ancker-Gate-Lindegren—bostäder för en växande stad. I: Uppsalas arkitekter och arkitekternas Uppsala, s. 193-204. Uppsala 2002.

Vikstrand, Anna: Norra Kvarngärdet. En arkitekturhistorisk analys och värdering av ett bostadsområde stätt i förändring. Upplandsmuseets rapportserie 2009:20

Erikson. Marja och Ingemar, Elin: Uppsala—en växande stad. Bebyggelse 1951-79. Uppsala 2006.

Otryckta källor

Arkitema Architects/tema: Kvarntorget Uppsala. Skiss 2015-12-02

Länsstyrelsen i Uppsala län: Uppsala stad. Riksintresseområde för kulturmiljövården. Förslag till reviderade värdetexter. Arbetshandling 2012.

Uppsala kommun: Detaljplan för Migo, Kvarntorget, Uppsala kommun. Samrådshandling

Uppsala kommun: Kulturmiljöer i Uppsala stad och dess närmaste omgivning. Bilaga till Översiktsplan för Uppsala stad. Uppsala 2003.

www.uppsala.se: Översiktsplan 2010 för Uppsala kommun

Arkiv

Lantmäteriets arkiv (LM)

Upplandsmuseets arkiv (UM)

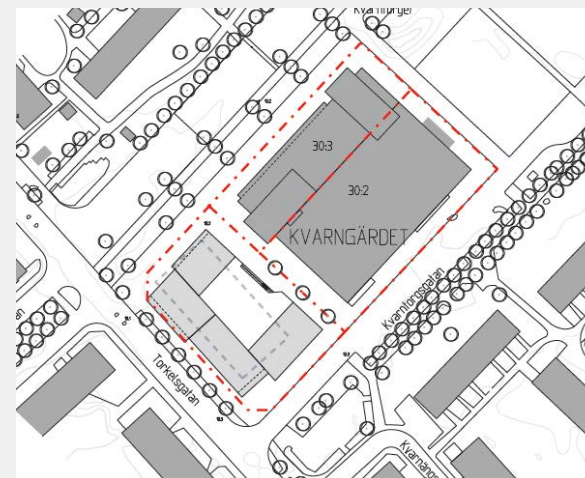
Planerad exploatering

Den konsekvensbeskrivning som följer utgår från ett material som tagits fram av Arkitema Architects och tema: rubricerat "Kvarnortorget i Uppsala. Skiss 2015-12-02". I korthet innebär förslaget följande:

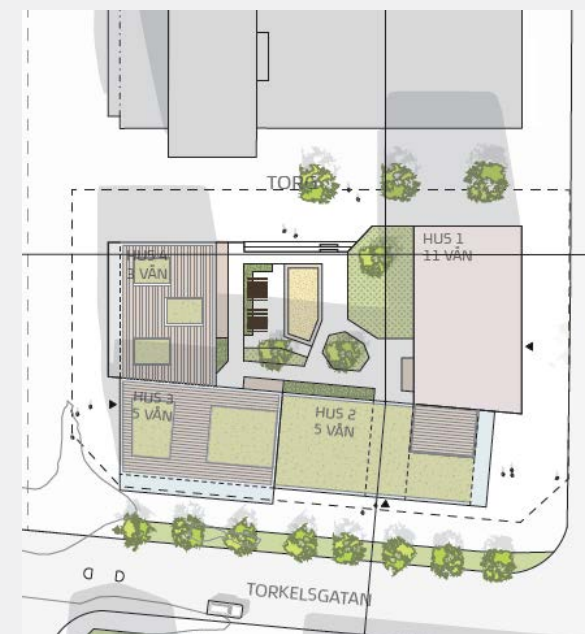
- Befintlig byggnad, f.d. konsumbutik, rivs
- En ny, U-formad byggnad med öppning åt nordöst uppförs. Denna består av fyra volymer:
 - 1) som en flygel i sydöst uppförs ett 11 våningar högt punkthus som är något bredare och något kortare än Kvarnortornen. Byggnadshöjden ansluter till Kvarnortornens.
 - 2) i sydväst uppförs en fem våningar hög byggnad parallellt med Torkelsgatan. På andra sidan Torkelsgatan finns fyra våningsbyggnader i kvarteret Domar som är något lägre.
 - 3) i nordväst uppförs en fem våningar hög byggnad parallellt med Torkelsgatan. På andra sidan Torkelsgatan finns fyra våningsbyggnader i kvarteret Domar som är något lägre.

4) som en flygel i nordöst uppförs en tre våningar hög byggnad. Byggnadshöjden ansluter till den lägre delen av byggnaden på fastigheten Kvarngärdet 30:3.

- Husvolymerna ligger parallellt mot Torkelsgatan i sydväst, Kvarnortorgsgatan i sydöst och Migohuset i nordöst. Det innebär att husvolum 1, 3 och 4 får vinklar som inte är räta.
- Utrymmet innanför byggnadskropparna görs något högre än omgivande gatuplan och anslås till gård med planteringar för de boende.
- Genom de nya byggnadernas placering och utsträckning blir Kvarnortorget mindre än idag och det får räta vinklar. Bostadsgården öppnar sig samtidigt mot Kvarnortorget vilket ger ett större stadsrum. Volymer 2 och 3 sträcker sig närmare Torkelsgatan än idag vilket medför att befintlig inre trädrad får tas bort.
- I planerna ingår en upprustning av intilliggande parkstråk.

Utsnitt av skissmaterial från tema: och Arkitema Architects 2015-12-92.

Kulturhistoriska värden och konsekvenser

Norra Kvarngärdets bostadsområden

Kulturhistoriskt värde

Norra Kvarngärdet har ett stort *stadsplanehistoriskt* värde som ett av de första storskaliga områdena som kring 1960 planlades efter principen lågt och tätt i stället för högt och glest. Byggnaderna placerades för att åstadkomma en stadsmässighet i rumsbildningen och för att få bilfria miljöer, i det västra området genom säckgator och i det östra området genom mindre, gatuomslutna kvarter med bilfria innergårdar och servicebyggnader till varje kvarter. Parkeringsplatser planlades utanför bostadsområdena. Mellan de båda bostadsenklaverna lades ett brett stråk ut med park och centrumfunktioner som betjänade båda områdena.

Byggnaderna ritades av den framstående arkitekten Stig Ancker. Utformningen påverkades i hög grad av konstruktionssystemet. Byggnadskostnaderna hölls nere genom en rationell byggproduktion, där ett fåtal omsorgsfullt gestaltade hustyper uppfördes med prefabri-

cerade element. Husen har därmed ett stort *arkitekturhistoriskt* värde.

Den primära anledningen till planeringsprincipen tätt och lågt var av allt att döma att kostnaderna för grundläggning annars hade blivit allt för höga. De låga husen konstruerades med en grundläggning med betongglådor som flöt på leran, vilket var en metod som hade utvecklats av byggnadsingenjör Sven-Erik Bjerking. Området har därmed ett *byggnadsteknikhistoriskt* värde.

Värdebärande egenskaper

- trafiklösningen med säckgator och bilfria gårdar i det västra området, som visar ett annat planmässigt angreppssätt än för det östra bostadsområdet
- trafiklösningen med lokalgator utformade för låg hastighet runt slutna bilfria kvarter i det östra området, som visar ett annat planmässigt angreppssätt än för det västra bostadsområdet

- de breda, jämnhöga prefabricerade byggnaderna av några få typer, som visar högt uppdrivna rationalitetskrav i byggproduktionen
- byggnadernas låga höjd, som är en följd av teknisk-ekonomiska övervägande vid planläggningen som tar hänsyn till besvärliga grundläggningsförhållanden
- byggnadernas orientering, som ger gatorna en stadsmässig och rumslig karaktär och delar upp bebyggelsen i måttliga grupper med trafikfria gårdar

- cykel- och gångvägar som ger det västra bostadsområdet bilfri förbindelse med centralstråket och dess centrumfunktioner

Förstärkande strukturer

- centralstråket, som utgör det sammantagna bostadsområdets centrum med skola, kyrka, service och handel
- områdets klara avgränsning mot centralstråket, som visar på planens funktionsseparering
- områdets klara avgränsning åt sydväst genom Torkelsgatan, som visar planområdets omfattning åt detta håll
- den högre bebyggelsen på sydvästra sidan om Torkelsgatan, som utgör en tydlig gräns mot den äldre stenstadens sista utbyggnadsetapp

Försvagande strukturer

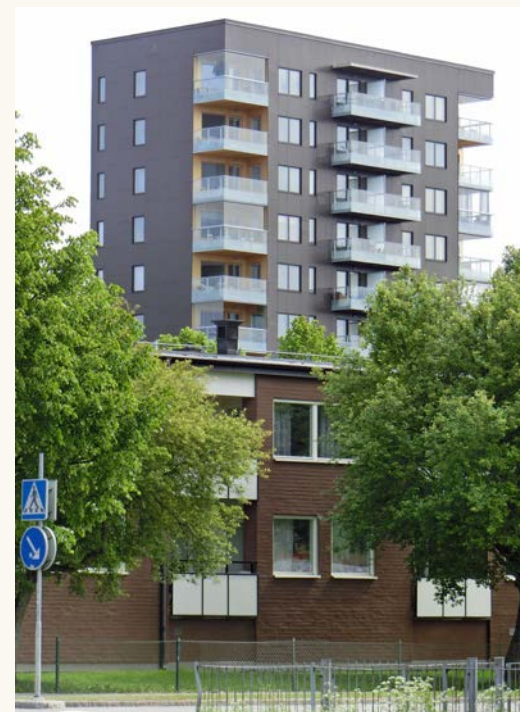
- de nya, relativt höga hus som byggs mot Råbyleden på platsen för bostadsområdets parkeringsplatser
- Kvarntornen, som försvårar avläsning-

en av områdets planhistoria och bryter sambandet mellan de båda bostadsområdena

Konsekvenser av föreslagen exploatering

Genom höga byggnader i centralstråket försvagas sambandet mellan de båda bostadsområdena, liksom det planmässiga sambandet mellan bostadsområdena och centralstråket. Om man betraktar området från Torkelgatan kommer sambandet mellan det östra och västra bostadsområdet att bli mindre tydligt.

Den nya bebyggelsen kan komma att utgöra en avgränsning av respektive bostadsområde i stället för den länk som den nuvarande f.d. konsumbutiken kan sägas utgöra. Om den nya bebyggelsen får centrumfunktioner med olika typer av serviceutbud stärker det kopplingen mellan bostadsområdena.

Ovan t.h.: Det norra Kvarntornet från nordväst, med bostadshus i det västra bostadsområdet i förgrunden.

T.h.: Kvarntornen från sydöst från Torkelsgatan, med bostadshus i det östra bostadsområdet i förgrunden.

F.d. Konsumbutiken

Kulturhistoriskt värde

Den f.d. konsumbutiken är relativt välbevarad sedan uppförandet och har en omsorgsfullt utformad arkitektur efter ritningar av Stig Ancker. Den har ett arkitekturhistoriskt intresse som ett ovanligt välgjort exempel på alla de ”konsumlådor” som uppfördes vid denna tid.

Den f.d. konsumbutiken utgör också en viktig del av planen för Norra Kvarngärdet, och definierar centrumfunktionens plats i det breda, långsträckta centralstråket.

Värdebärande egenskaper

- Den långt nerdragna taksargen av emaljerad plåt utan fönster, som markerar ett högt valv inne i den pelarfria byggnaden
- Väggs- och pelarbeklädnaden med chamottestav, som ger byggnaden ett exklusivt men tidstypiskt utseende

F.d. konsumbutiken från söder med södra Kvarntornet i bakgrunden.

F.d. konsumbutiken från norr.

- den smala fönsterslitsen mellan taksargen och väggen, som understryker byggnadens konstruktion
- de stora skyltfönstren, som visar att det är en affärsbyggnad
- placeringen i den främre delen av centralstråket, som visar att byggnaden har haft en central funktion i Norra Kvarngärdet
- byggnadens låga höjd, som den har gemensam med andra konsumbutiker från samma tid, men som också passar in planmässigt med den låga bebyggelsen i Norra Kvarngärdet
- det glasade västra hörnet med skyltfönster som redovisar byggnadens konstruktion
- den pelarförsedda, öppna ytan i byggnadens norra del, som är en tidstypiskt arkitektoniskt och funktionellt motiverad utformning

Förstärkande strukturer

- de omgivande bostadsområdena, som visar på byggnadens tidigare centrumfunktion

Ovan: F.d. konsumbutikens nordvästra sida med pelare och öppen yta.

Ovan t.h.: Chamottestavar som utgör fasadbeklädnad

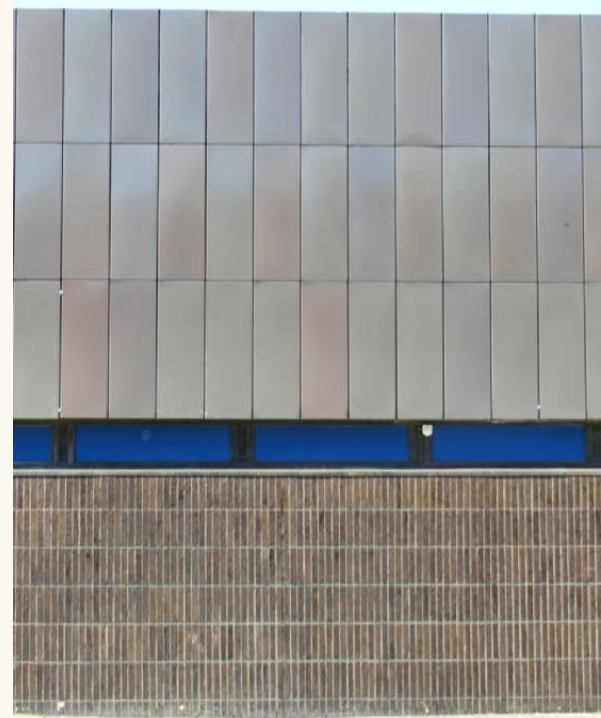
T.h.: Fasad med underst chamottestavar, därefter fönsterslits i blått och överst emaljerad plåt.

Försvagande strukturer

- nuvarande användning för försäljning av sällanköpsvaror gör byggnadens tidigare centrala funktion för de boende i Kvarngärdet svåravläst
- sentida förändringar med ändrad skyltning och tillbyggnad med bankomat

Konsekvenser av föreslagen exploatering

Byggnaden rivs.

Centralstråket

Kulturhistoriskt värde

Centralstråket utgör en integrerad del av planläggning för Norra Kvarngärdet och har ett stort planhistoriskt värde. Stråket utgör en funktionsseparerad del av området avsett för bostadsdelarnas behov.

Värdebärande egenskaper

- avgränsningarna i nordväst respektive sydost med parkstråk med trädrader, som både fyller ett rekreationsbehov och understryker områdets bilfria karaktär och samtidigt definierar centralstråket som något annat än bostadsområdena
- Migohuset och f.d. konsumbutiken, som genom sin handelspräglade, ytutsträckta utformning visar på centralstråkets funktion som stadsdelscentrum och samtidigt, genom sina låga höjder, har ett planmässigt samband med bostadsområdena.

- Migohuset och f.d. konsumbutiken, som genom sin utformning kraftigt skiljer sig från bostadshusen men ändå har ett arkitektoniskt uttryck som placerar in byggnaden i samma tid
- Sankt Perskyrkan, som genom sitt fondläge understryker centralstråkets funktion som stadsdelscentrum
- skolbyggnaderna med idrottsplats, som understryker centralstråkets funktion som stadsdelscentrum

Förstärkande strukturer

- den låga, täta bostadsbebyggelsen på ömse sidor om centralstråket, som visar de områden som stråket utgör centrum för
- Sankt Olofsgatan med dess björkallé, som leder blicken mot torgytans fondmotiv, Sankt Perskyrkan
- Sankt Perskyrkan, som har ersatt en tidigare kyrka och som visar hur stads-

delskyrkor under 1960-talet betraktades som en nödvändig komponent i ett nytt bostadsområde, och som därmed visar på förhållandena vid områdets tillkomsttid

Försvagande strukturer

- Kvarntornen ovanpå Migohuset, som introducerar bostäder i centralstråket som i sin helhet planlades för allmänt ändamål, kontor och handel
- Kvarntornen ovanpå Migohuset, som

bryter mot stadsplanen som anger låga byggnader på grund av teknisk-ekonomiska skäl och gör denna svårbegriplig

- Kvarntornen ovanpå Migohuset, som försvagar sambandet mellan det västra och östra bostadsområdet
- Sankt Perskyrkan, som introducerade en storskalig och ganska hög byggnad med ett formspråk väsensskilt från områdets ursprungliga bebyggelse

Konsekvenser av föreslagen exploatering

De nya byggnaderna kommer ytterligare att försvaga kopplingen mellan de båda bostadsområdena och göra centralstråkets ursprungliga karaktär som funktionsseparerad centrumfunktion otydligare. Genom att den f.d. konsumbutiken rivs kommer det inte att finnas kvar någon ursprunglig centrumfunktion i området mot Torkelsgatan.

Den höga bebyggelsen vid Kvarntorget kommer samantagen att uppfattas som en egen

Ovan: Sankt Perskyrkan och Kvarntorget från f.d. konsumbutiken

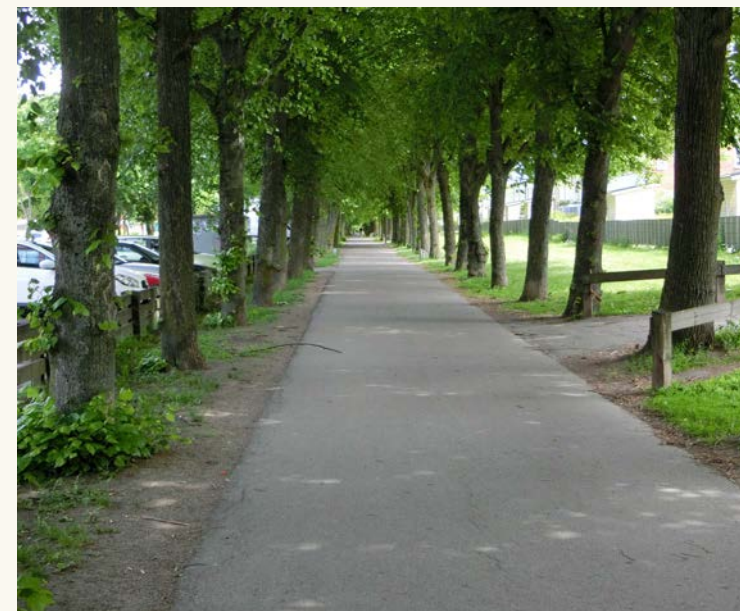

Ovan t.h.: Kvarntonen från väster med f.d. konsumbutiken i förgrunden.

T.h.: Allé som avgränsar det östra bostadsområdet från centralstråket.

stadsdel och inte som en del av Norra Kvarngärdet.

Kvarntornens funktion att markera stadsdelscentrum kommer inte att bli lika tydlig.

Stenstadens bebyggelsefront mot Torkelsgatan

Kulturhistoriskt värde

Kvarteren Botulv och Domar har ett planhistoriskt intresse, eftersom de visar på planidealens utveckling från 1930-talets rationalism till 1950-talets mer intima och varierade områden. Till de planhistoriska värdena hör den relativt höga exploateringen med ganska höga fyravåningshus, en följd av besvärliga grundläggningsförhållanden.

Byggnaderna mot Torkelsgatan i kvarteret Domar har arkitekturhistoriska värden genom att utgöra välbevarade och uttrycksfulla exempel på tidstypiska utformningar av bostadshus.

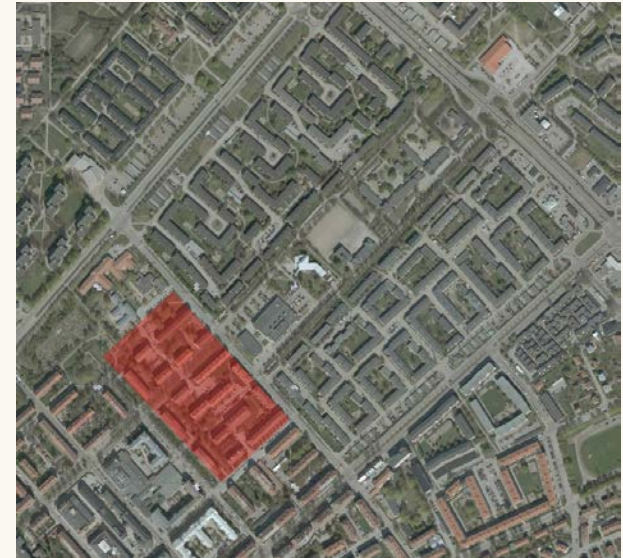
Värdebärande egenskaper

- de relativt höga fyravåningshusen, som visar stadsplanens anpassning till dåliga grundförhållanden genom att tillåta högre byggnader än tidigare

- byggnadernas välbevarade exteriörer, som gör deras tillkomsttid på 1950-talet lätt avläsbar
- byggnaderna placering på samma avstånd från Torkelsgatan, som visar på gatans tillkomsttid samtidigt som bostadshusen
- öppningarna i huskropparna, som visar de inre gårdarna och 1954 års stadsplan som ville skapa intimitet och variation, trots relativt hög exploatering

Förstärkande strukturer

- Torkelsgatan, som utgör en bred, rak och tydlig avskiljare mellan områdena sydväst respektive nordost om gatan och som understryker upplevelsen av bebyggelsen som en front mot nordöst
- den radikalt annorlunda bebyggelsen på norra sidan av Torkelsgatan, som visar att denna tillkommit i ett annat sammanhang och under andra premisser

- gatunätet på norra sidan av Torkelsgatan, som inte har några samband med det på den södra sidan och som visar på den stadsplanemässiga gränsen
- den låga bebyggelsen på andra sidan Torkelsgatan, som gör gränsen mellan de två stadsplanerna tydlig, liksom stadens årsring
- trädraderna på norra sidan av Torkelsgatan, som understryker gatans karaktär som historisk gränslinje för 1950-talets stenstad

Konsekvenser av föreslagen exploatering

Bebyggelsefronten blir något mindre tydlig när högre bebyggelse uppförs på Kvarngärdet 30:1.

Ovan t.v.: Torkelsgatan mot nordväst med f.d. konsumbutik till höger och bebyggelse inom kvarteret Domar och Botulv till vänster i bild.

Ovan t.h.: Torkelsgatan åt nordväst med byggnad ritad av Hans Skoglund 1954 inom kvarteret Domar.

T.h.: Samma byggnad från norr.

Stadsbild

Siktlinjer

Uppsala kommun genomförde i samband med planläggningen för Kvarntornen en studie gällande höga byggnader i kvarteret. Man kom fram till att de viktigaste siktlinjerna mot Uppsalas klassiska siluett inte skulle påverkas av Kvarntornen. När Kvarntornen nu är uppförda kan bedömningarna utvärderas.

Ur kulturhistorisk synvinkel är siktlinjerna från Uppsalas viktiga historiska infartsvägar mot den klassiska åssiluetten med domkyrkan, universitetsbiblioteket och slottet mest betydelsefulla. Av speciell betydelse är infartsvägarna från 1600-talets stadsreglering. Störst påverkan fås när de höga husen vid Kvarntorget befinner sig närmare betraktaren än landmärkena på åsen, samtidigt som de befinner sig nära dessa byggnader i vyn. Den historiska siktlinje som påverkas mest av hög bebyggelse vid Kvarntorget är därför den från den övre delen av Vaksalagatan. Här är det visuella avståndet mellan domkyrkan och Kvarntorget relativt litet. En siktstudie visar att Kvarntornen i viss mån påverkar Uppsalas klassiska siluett från detta läge genom att bryta horisontlinjen och utgöra ett konkurrerande blickfång till domkyrkan. En ny hög byggnad på

Kvarngärdet 30:1 skulle i vyn framträda närmare domkyrkan än Kvarntornen och därmed ha en något större påverkan än dessa.

Av mer lokala siktlinjer mot den klassiska siluetten har den från Gränbyparken en viss betydelse. Parken är möjligen planlagd för att ge utblickar mot åsens märkesbyggnader och här påverkas siluetten kraftigt av höga byggnader vid Kvarntorget. En siktstudie visar att den negativa påverkan av Kvarntornen är mycket stor i vissa vinklar. En ny hög byggnad på Kvarngärdet 30:1 skulle ytterligare störa Uppsalas klassiska siluett.

Uppsala kommun har tidigare pekat på betydelsen av Uppsala konsert och kongress som landmärke. I samband med planläggningen för Kvarntornen utfördes visualiseringar av upplevelsen av de planerade höga byggnaderna vid kvarntorget från slottet. Nu när Kvarntornen är byggda kan upplevelsen av dessa i stadslandskapet och i relation till Uppsala konsert och kongress utvärderas. Det framgår att byggnaderna liksom Uppsala konsert och kongress tangerar horisontlinjen från lågt belägna utsiktspunkter vid slottets sockel, som enda byggnader i

Vällingby centrum 1956. Stadsplanestrukturen med låg centrumbebyggelse med höga, flankerande bostadshus blev stilbildande för en mängd stadsdelar som byggdes under 1950- och 1960-talet. Ur Byggmästaren 1956. Foto Lennart af Petersen.

Kvarntornen som landmärke för Kvarngärdet, en egenskap som lyftes fram som positiv i konsekvensbeskrivningen till detaljplanen 2011.

Kvarntornen som fondmotiv från Sankt Olofsgatan, en egenskap som lyftes fram som positiv i konsekvensbeskrivningen till detaljplanen 2011.

Kvarntornen från en låg position intill slottets sockel. Byggnaderna bryter här horisonten och utgör i viss mån ett blicksfång. I konsekvensbeskrivning till detaljplanen 2011 står det att "Punkthusen kommer att skjuta upp bortom stenstaden i det platta Kvarngärdet, och utgöra ett kompositoriskt tillskott till upplevelsen av stadslandskapet, sett från Slottet eller UKK".

detta synfält. Kvarntornen konkurrerar inte med Uppsala konsert och kongress, vilket främst beror på det stora avståndet men också på att ingen av byggnaderna bryter horisontlinjen mer än marginellt. Tillkommande hög bebyggelse vid Kvarntorget påverkar inte stadsbilden från slottet mer än marginellt.

Bebyggelsens funktion att markera stadsdelen Norra Kvarngärdet

De befintliga Kvarntornen motiverades bland annat med att de skulle få en funktion att markera stadsdelen, och det är tydligt att de lever upp till syftet. Ur kulturhistorisk synvinkel är dock hög bebyggelse vid Kvarntorget negativt ur flera aspekter.

Som tidigare har framförts var det inte ovanligt att stadsdelscentra markerades med ett högt punkthus. Detta gällde dock i första hand mindre samhällen och stadsdelar, där inte utrymmeskraven för samhällsfunktioner och kommersiell service var allt för stora. Det rörde sig då oftast om ett ensamt punkthus. När större, helt nya stadsdelar uppfördes var i stället det vanliga att själva centrum av praktiska och ekonomiska skäl uppfördes med låga, ytutsträckta byggnader för service och handel. Det låga centrat flankerades sedan av stora och höga skiv

Kvarntornen från sydöst från Torkelsgatan, med bostadshus i det östra bostadsområdet i förgrunden.

- och punkthus med lägenheter. Utanför ringen av höghus tog lägre byggnader vid, som radhus och enfamiljshus. Detta motiverades ofta med att de grupper som bodde i egna hus oftast hade tillgång till bil och därför inte var lika beroende

som andra av att ha gångavstånd till service. Genom att uppföra en serie höga hus vid Kvarntorget har man ur arkitekturhistorisk synvinkel alltså antytt en centrumnära periferi snarare än ett centrum.

Vy från Gränbyparken. Denna vy uppmärksammades av Uppsala kommun i samband med en utredning inför planläggningen av Kvarntornen. Kvarntornen döljer en stor del av domkyrkan och har en mycket stor negativ inverkan på Uppsalas klassiska siluett. Genom att Kvarntornen är relativt nära betraktaren framträder de som högre än både slottet och universitetsbiblioteket. Tillkommande hög byggnad på Kvarngärdet 30:1 skulle medföra ytterligare negativ påverkan. Byggnaden skulle ha en utsträckning ungefär som den vita rektangeln visar. Vystudien visar att lokala siktlinjer alltid påverkas

av höga byggnader som ligger relativt nära. Om man rör sig åt sidan från den punkt bilden är tagen förskjuts snabbt Kvarntornens position. Man kan också lägga märke till hur Uppsala konsert och kongress täcker en stor del av slottet och höjer sig upp till långslottets översta våning, även detta en följd av att betraktaren befinner sig nära denna byggnad.

Vy från Vaksalagatan, en av Uppsalas viktigaste historiska infartsvägar. Uppsalas klassiska siluett är synlig, men allén i gatans mitt döljer delar av vyn så att de tre byggnaderna slottet, universitetsbiblioteket och domkyrkan oftast inte är synliga samtidigt. Kvarntornen är väl synliga och bryter horisontlinjen. Den konkurrerar i viss mån med de historiska landmärkena på åsen och stör i någon mån den klassiska siluetten. Det tillkommande höga huset på Kvarngärdet 30:1 kommer att

synas en bit längre till vänster i bild, ungefär som den vita rektangeln anger. Eftersom byggnaden ligger närmare domkyrkan i vyn kommer den att störa Uppsalas klassiska siluett mer än Kvarntornen.

Vy från åsen vid slottets sockel med Kvarntornen och Uppsala konsert och kongress. Bilden visar att Kvarntornen knappast stör Uppsala konsert och kongress som landmärke. Ingen av byggnaderna bryter horisontlinjen mer än marginellt. En ny hög byggnad på Kvarngärdet 30:1 skulle ligga inom vyn för Kvarntornen och inte påverka relationen till Uppsala konsert och kongress ytterligare.

Slutsatser

Stadsbild

Den planerade bebyggelsen kommer att ha en viss kulturhistorisk påverkan på stadsbild och viktiga siktlinjer. Den mest betydelsefulla påverkan är på Uppsalas klassiska siluett från den övre delen av Vaksalagatan, där Kvarntornen redan idag utgör en viss störning. Denna störning kommer att bli något större med en ny hög byggnad inom Kvarngärdet 30:1, eftersom denna kommer att befinna sig närmare domkyrkan i siktlinjen.

Tillkommande hög bebyggelse vid Kvarntorget kommer också att ha påverkan på lokala siktlinjer från Gränbyparken. Dessa siktlinjer har dock främst ett lokalt värde.

Kvarntornens roll som markör för Norra Kvarngärdet kommer att förändras med det nya höga huset som planeras. Inför planläggning 2011 konstaterades att det inte var ovanligt att stadsdelars centrum markerades med ett högt hus. Grupper av höga hus markerade dock i allmänhet inte centrum utan *omgav* centrum i 1950-talets nybyggda stadsdelar. Detta har ingen större kulturhistorisk relevans eftersom det kulturhistoriska värdet i Norra Kvarngärdet bland annat ligger i att man helt valde bort höga hus. Ur kulturhistorisk synvinkel utgör Kvarntornen alltså en förvanskning som bara marginellt förstärks av ytterligare en ny byggnad.

Bebyggelse

Den kulturhistoriska analysen visar att det finns tre överordnade, viktiga egenskaper i området som det finns kulturhistorisk anledning att upprätthålla och som påverkas av en exploatering inom Kvarngärdet 30:1. Dessa är 1950-talets bebyggelsefront mot Torkelsgatan, centralstråkets karaktär som avskilt, funktionsseparerat område för centrumfunktioner samt kopplingarna mellan det östra och västra bostadsområdet.

1950-talets bebyggelsefront mot Torkelsgatan

Bebyggelsefronten påverkas i någon mån av den planerade bebyggelsen, som hamnar närmare Torkelsgatan än tidigare och som blir fem våningar hög. Torkelsgatans bredd gör dock att bebyggelsefronten och stadsplanegränsen fortfarande kommer att vara tydlig.

- Den nya bebyggelsen bör inte vara för lik 1950-talsbebyggelsen i sitt uttryck. Om trädraderna framför f.d. konsumbutiken bevaras understryks övergången mellan den äldre stenstaden och Kvarngärdet.

Centralstråkets karaktär och kopplingarna mellan östra och västra bostadsområdet

Centralstråket är planerat som ett avgränsat område med centrumfunktioner, det vill säga funktioner som betjänar de som bor i de intilliggande

bostadsområdena. Genom sin service- och handelskaraktär mot Torkelsgatan och genom sitt läge mitt mellan det västra och östra bostadsområdet har området tydligt kunnat uppfattas som ett gemensamt centrum. Därmed har de båda bostadsområdena knutits ihop historiskt och hela Norra Kvarngärdets planläggning har varit synlig. När den f.d. konsumbutiken försvinner kommer det inte att finnas kvar någon (ursprunglig) centrumbyggnad mot Torkelsgatan och kopplingen mellan de båda bostadsområdena och den ursprungliga planläggningen kommer att vara mer svårtydd än idag.

- Ur kulturhistorisk synvinkel är det angeläget att de nya byggnaderna mot Torkelsgatan inte får en renodlad bostadskaraktär och att bottenvåningarna inrymmer olika typer av verksamheter som kan kopplas ihop med centrumfunktioner, t.ex. butiker eller service.

Med den tillkommande bebyggelsen skapas ett nytt bostadsområde vid Kvarntorget som ersätter det gamla centret. Detta bostadsområde kan uppfattas som en ny stadsdel, skild från Norra Kvarngärdet, och därmed ändra dagens tydliga årsring i stadsutbyggnaden som markeras av Torkelsgatan med 1950-talsbebyggelsen på den södra sidan och 1960-talsbebyggelse på den norra sidan.